

Pintér Anna Krisztina

A GONOSZ MEZOPOTÁMIÁBAN

A gonosz és az ellenség az a karakter, amely bármely civilizáció, nép, vagy korszak kultúrájában, így irodalmában jelenlévő elem. A leírása és a megjelenítése viszont mindig más. A jelen tanulmányban a gonosz, ellenség megjelenítését az ókori Mezopotámia területén mutatom be, a sumer irodalmi szövegekben,¹ ezen belül is a NE.RU/erim₂ szó előfordulásait. A gonosz ábrázolásának teljes körű leírásához nem csak ezt az egy szót lehet vizsgálni, hanem a szinonimáit, valamint a mítoszok, eposzok, királyfeliratok vonatkozó részeit is, amikor egy negatív karaktert legyőznek. Az tanulmány keretén belül viszont csak a NE.RU bemutatására van lehetőség az egyéb szöveghelyek nagy száma miatt, és hogy a túlzott általánosításokat elkerüljem. A NE.RU és képzett formái közötti különbségek feltárása jövőbeni kutatás tárgya. Mindenesetre ezek a példák is kellően megvilágítják a gonosz ábrázolását a sumer irodalomban, mivel a kifejezések többsége gyakran előforduló toposz.

A sumer NE.RU szó azt jelenti, hogy *ellenség, gonosz*. Olvasata bizonytalan, ezért az átírása maradhat NE.RU, vagy lehet erim₂.² A szó állhat önmagában, főnévként, emellett lehet jelző is.³ A szónak vannak további képzett

---

1 Néhol kiegészítve királyfeliratokkal. A magyar fordításokat az ETCSL és a RIME sorozat sumer átírásai alapján készítettem.

2 Sjöberg, Åke: Nungal in the Ekur. *Archiv für Orientforschung* 24 (1973): 36. „NE.RU=e-rim is a well established reading”; Klein, Jacob: *Three Šulgi Hymns. Sumerian Royal Hymns Glorifying King Šulgi of Ur*. Ramat-Gan 1981: 206. „reading ni₃-NE.RU as ni₃-ne-ru nikerûm”.

3 ETCSL 4.14.1 *Nanše A himnusz* 87-88. sor. Ehhez lásd Attinger, Pascal: *L'Hymne à Nungal*. In: *Literatur, Politik und Recht in Mesopotamien. Festschrift für Claus Wilcke*. Ed. Walther Sallaberger et al. Wiesbaden 2003: 26-27.

formái, mint a niĝ₂-NE.RU, lu₂-NE.RU, lu-NE.RU-ĝal₂, gu₂-NE.RU, gu₂-NE.RU-ĝal₂, NE.RU-du. A felsorolt kifejezések egy része, úgy tűnik, ugyanazt jelentik a kontextusok alapján,⁴ mivel ugyanolyan, vagy hasonló kifejezésekkel fordulhatnak elő (például amikor leverik az ellenséget fegyverrel),⁵ viszont ez biztosan csak az összes példa vizsgálatával derülhet ki.

A NE.RU szinonimája a hul, és a hul szó is néha ugyanolyan kontextusokban megtalálható, viszont a jelentésük ennek ellenére valószínűleg kicsit más, mivel akkádra más szóval fordítják a lexikális listákban.⁶

Az irodalmi művekben a NE.RU messze a leggyakrabban himnuszokban fordul elő, körülbelül negyvenötször és huszonhárom különböző műből. Az egyetlen mítosz, ahol megtalálható, az a Ninurta hőstettei: šir-sud Ninurtához, valamint a Lugalbanda eposz, és Gudea építési felirata, amely a Ningirsu-templom építését beszéli el.⁷ A Lugalbanda eposzban jelzőként szerepel egy hasonlatban, és a jelentése „nehezen kezelhető, akaratos”, bikára vonatkoztatva.⁸ Ezen kívül néhányszor előfordul irodalmi levelekben („a várost az ellenségnek átadni” kifejezésben), amelyek a III uri dinasztia uralkodóinak (fiktív) levelei történeti események kapcsán.⁹ Az ún. bölcsességi irodalomban jelzőként szerepel (például gonoszul néz).¹⁰

4 Attinger 2003: 26-27.

5 ETCSL 2.5.2.1 *Šu-ilišu A A3*. sor erim₂, de Šin-iddinam királyfeliratában gu₂-erim₂: Frayne, Douglas R: *Old-Babylonian Period (2003 – 1595 BC)* Toronto 1990: 172. E4.2.9.11. 8-11. sor: u₄ ģis^{is}gu-za larsa^{ki}-ma suhuš mu-un-ge-na-a ģis^{is}tukul-ta gu₂-erim₂-be₂ gar₃ bi₂-in-dar-ra-a „Amikor Larsa trónját megerősítette, fegyverrel az ellenségét legyőzte”; és lu₂-erim₂: Frayne 1990: 175. Šin-iddinam E4.2.9.13. 22-25 sor: ki-bal-a-na sag giš mi-ni-in-ra-ta ģis^{is}tukul lu₂-erim₂-ma-na ib₂-ta-an-haš-a-ta „Miután a lázadó országokban gyilkolt, az ellenségének fegyverét széttörte”.

6 Schramm, Wolfgang: *Bann, bann! Eine sumerisch-akkadische Beschwörungsserie*. Göttingen 2001: 4. 424. jegyzet: „erim₂ ist ein Adjektiv, das eine bestimmte Art von «Bösem» bezeichnet und von hul, das ja ebenfalls «böse» bedeutet, klar unterschieden wird. Die akkadischen Übersetzungen aġġabu und raggu für erim₂ weisen jedoch auf eine Bedeutungsnuance von etwas aggressiv-feindseligem hin.“

7 *Ningirsu templomának építése (Gudea A és B cylinder)* ETCSL 2.1.7 1009. sor: erim₂ dug₄-/ga[?] \ [...] X [...]-/da \ „aki gonoszat...”

8 *Lugalbanda és az Anzud madár* ETCSL 1.8.2.2 164. sor 164. gud erim₂ du-us₂-a sig₁₀-ge₅-dam „az akaratos ökröt az ösvényre kell irányítani”.

9 *Levél Ibbi-Suentől Puzur-Šulginak* ETCSL 3.1.20 1.27. sor.

10 *Az ember és az istene* ETCSL 5.2.4 A 35. sor.

Két fő jelentése van a NE.RU-nak. Az egyik, amikor az ellenséget értik alatta. Az ellenség itt általános fogalom, idegen népekre utal, esetleg lázadókra és háborús helyzetben. Sokszor csak epithetonszerű leírásokban szerepel, és a lényeg az, hogy az ellenség leigázásának tette által hangsúlyozzák a legyőzőjének ellenállhatatlan erejét és hősiességét. A NE.RU „szerepköre” az, hogy legyőzik, többnyire olyan istenek, akiknek a harci aspektus a legjellegzetesebb vonásuk.

A NE.RU másik jelentése az, amikor a *gonosz*, morális értelemben. A gonosz a bölcsességirodalomban utalhat rosszakaratú személyekre,¹¹ viszont hogy pontosan mitől gonoszak, nem részletezik a szövegek. A himnuszokban is a hangsúly azon van, hogy elkapják, megsemmisítsék, és ez az adott isten dicsőségét és igazságszolgáltató, bölcs hatalmát fejezi ki. Amikor tehát *gonosz* jelentése van a NE.RU szónak, akkor az igazsággal, a törvényes renddel van szembeállítva,¹² és a bűnös, büntetendő emberekre vonatkozik.¹³

A büntetést és az ítélezést istenek hajtják végre, az ítéelő istenek között lehet Inana/Ninisia,¹⁴ Hendursaĝa, Nungal temploma.¹⁵ Ezen felül más istenek is – például Lugalera és Meslamtae’a – csak akkor az erim₂ képzett formájával.¹⁶ A szövegek azonban himnuszok, istenekhez szólnak és őket dicsérik, így más nem is várhatunk, mint isteneket, akik az ítélezést végrehajtják.

11 Közmondások ETCSL 6.2.3 132.1-2. peš₂ tur-re lu₂ šu dab₅-ba / erim₂ \ al-kar-re-e-še „A kisegeret az ember elkapta: «A gonosz elől menekülök.»”. *Az ember és az istene* ETCSL 5.2.4 A35. sor šul-me-en sipad zid-ĝu₁₀ mu-da-ib₂ igi erim₂ mu-un-du₈ „Ifjú vagyok, a jó pásztorom megharagudott rám, gonosz szemmel nézett rám.”

12 Lämmerhirt, Kai: *Wahrheit und Trug. Untersuchungen zur altorientalischen Begriffsgeschichte*. Münster 2010: 46-47.

13 Mint ahogy a nam-erim₂ kifejezés pedig: Schramm 2001: 4-5. „so bezeichnet nam-erim₂ schließlich das Unheil, das ausden sanktionierenden Flüchen eines (gebrochenen) Eides auf den Träger des Eides zurückfällt, so dass dieser 'unter einem Fluch' steht”; Sitzler 1995: 196. „Alle Dichtungen sind sich einig, daß die *Bosheit des Menschen* zu den Fakten menschlicher Existenz und Gesellschaft gehören.“

14 ETCSL 4.07.1 *Inana himnusz* 18. sor.; Volk, Konrad: *Inanna und Šukaletuda. Zur historisch-politischer Deutung eines sumerischen Literaturwerkes*. Wiesbaden 1995: 138-139. niĝ₂-erim₂ „Falschheit, Boshaftigkeit“ und niĝ₂-si-sa₂ »Gerechtigkeit« gehören zu den ME, über die Inanna verfügt.“

15 ETCSL 4.28.1 *Nungal A himnusz* 1., 8., 26., 32. sor.

16 ETCSL 2.4.5.2 *Šir-namgala Mešlamta-eához and Lugal-erához Ibbi-Suenért (Ibbi-Suen B)* Segment A 41-43, Segment B 1-6.

Nungal a börtönök istennője, de nem csak elfogja a bűnösöket, hanem kegyelmes is,¹⁷ és rendet teremt az országban.¹⁸ A Nungal himnusz azon sorai közül, amikor a NE.RU szerepel benne, a nyolcadik sorban a legvilágosabb az igazságszolgáltató szerep, de ezen felül sokszor előfordul még benne a NE.RU, vagy valamelyik képzett formája.¹⁹

Nungal himnusz (Nungal A) ETCSL 4.28.1

8. e₂ id₂-lu₂-ru-gu₂ si sa₂ nu-ug₇-e erim₂-e bar ak
Ház, folyampróba, ami az igazat nem öli meg, de a gonoszat kiváltsza.

Az alább következő szövegrészletben Hendursağa isten úgy van feltüntetve, hogy felismeri a gonoszat és a jót, ami lényegi tulajdonsága, ugyanis ő az igazságért felel.²⁰ Az igazsághoz való közelsége abban is tükröződik, hogy Utu, a napisten szülöttjének nevezik,²¹ aki mint bíró is megjelenhet.²²

Az erim₂ itt jelző a dug₄ (mondani) mellett.

17 ETCSL 4.28.1 75. sor.

18 Cavigneaux, Antoine – Krebernik, Manfred: Nungal. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 9. Berlin 2000: 616-617.

19 ETCSL 4.28.1 *Nungal himnusz* (Nungal A) 1. sor: e₂ ud huš an ki uḡ₃ erim₂-še₃ du₇-du₇ „Ház, dühös vihar az égen és a földön, az ellenséges embereket fellöki”; 5. sor: e₂ ^{éi}es₂-ad erim₂-du-še₃ nu₂-a ul-ḡal₂-la su dub₂-bu „Ház, a gonosznak állított csapda, a rossz húsát megremegetteti”; 7. sor: e₂ zid-du erim₂-du igi ḡal₂ hul šu-bi nu-e₃ „Ház, az igazat, és a gonoszat szemmel tartja, a rossz nem menekül a kezéből”; 11. sor: e₂ zid-du erim₂-du bar im-ak-de₃ an-ne₂ mu-bi mu-maḥ „Ház, az igazat és a gonoszat kiválasztja, An nagyá tette a nevét”; 15. sor: zag-du₈-bi ḡiri₂ maḥ a₂ 2-bi lu₂-erim₂ sur-sur-ru-de₃ „A reteszed nagy tör, a gonosz embert kiszorítja”; 26. sor: a₂-bi erim₂-du la-ba-ra-e₃ erim₂ al-ur₃-ur₃-re „A karjai közül a gonosz nem tud kiszabadulni, bezárja a gonoszt”.

20 Edzard, Dietz O.: Hendursanga. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, 4. Berlin 1972-1975: 325.

21 ETCSL 4.14.1 85. sor.

22 Krebernik, Manfred: Sonnengott A.I. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, 12. Berlin 2011: 603.

Nanše himnusz (Nanše A) ETCSL 4.14.1

87. lugal-e zid dug₄-ga mu-un-zu erim₂ dug₄-ga mu-un-zu

88. ^dhendur-saĝ-ĝa₂-ke₄ zid dug₄-ga mu-un-zu erim₂ dug₄-ga
mu-un-zu

89. [X (X)] dug₄-ga-bi erim₂-e im-gi₁₆-ib-a ĝiš mu-na-an-du₃

A király ismeri az igaz szót és a gonosz szót,

Hendursaĝa ismeri az igaz szót és a gonosz szót

... a szót, aminek a gonosz keresztbe tett (?)

Inana istennő az, aki az egyik leg sokszínűbb istenség az ókori Mezopotámiában, szinte bármilyen szerepben előfordulhat a szövegekben,²³ emellett hatalma is van az igazság és a gonoszság felett.²⁴

Balbale Inanához (Inana A) ETCSL 4.07.1

18. zid-du ša-mu-un-ni-DU { erim₂-du ša-mu-ni-dab₅ } {

erim₂ ša-mu-ni-DU }

Az igazat vezeted, a gonoszat megragadod/ (másik kéziratban)

a gonoszat vezeted (?)

Šir-namursaĝa Ninsianához Iddin-Daganért (Iddin-Dagan A)

ETCSL 2.5.3.1 Segment I

120. erim₂-du di erim₂ ba-ab-šum₂-mu ħul-ĝal₂ mu-un-gul-le

A gonoszat gonosznak ítéli, a rosszat elpusztítja.

A másik jelentésrétege a NE.RU-nak az, amikor ellenségről van szó, (ami természetesen gonosz). Itt a gonosz/ellenség a harc kontextusában jelenik meg. Általában legyőzve, de néhány példában azt is lehet látni, hogy a gonosz mit tehet, ha nem győzik le.

Ha nem győzik le, akkor az ellenség a sumer irodalmi szövegekben tabu követ el, tiltott dolgot, ami a kultikus rendet felborítja és összezavarja, az is-

23 Wilcke, Claus: Inanna/Ištar. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, 5, 81. Berlin 1976-1980. „Die Göttin hat nahezu alle möglichen Epitheta auf sich gezogen, fast kein Bereich des menschlichen Lebens fällt nicht in ihre zuständigkeit.”

24 Volk 1995: 138-139.

tenséget sérti, hogy a szférájába bekerülnek.²⁵ Ezáltal pedig az ország rendje, prosperitása sérül, és káosz lesz helyette.²⁶ A sumer várossiratókban jelenik meg, amint a szentélybe betekint az ellenség, és ettől a rítusok és az isteni erő is tisztátalan lett, illetve az „etikettet” is sértették, ami szintén bűn.²⁷ A tett, amit a gonosz itt elkövet, az az, hogy ’belenéz’ (igi – bar, igi – du8)²⁸ a prófán szférától és emberektől elzárt területbe. A probléma itt valószínűleg nem csak az, hogy meglátták a láthatatlant, hanem a templomi kincstárat kifosztották. A megfogalmazás nem ennyire explicit, csak azt írják, hogy betekintett, leellenőrizte,²⁹ de más párhuzamok alapján ez utalhat arra, hogy szemet vetett rá (hogy megszerezze).³⁰

Sírató Sumer és Ur felett ETCSL 2.2.3 Segment C

150. unug^{ki}-ta ^dinana ba-da-an-kar ki-erim₂-e ba-ab-^gen

151. e₂-an-na eš₃ ^gi₆-par₄ kug-ga erim₂-e igi i-ni-in-bar

Inana elmenekült Urukából, az ellenség földjére ment,

Az Eanna-templomba, a szent ^gipar-szentélybe az ellenség betekintett.

A dub-šen, kincses dobozba való betekintés is a kultikus tárgyak megsértésére vonatkozott.³¹

25 Akkádul *ikkibu*, de itt nem ezt a kifejezést használják. A pontos mibenlétéről és a további bűntípusokról lásd Löhnert, Anne: *Sünde A In: Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 13, Berlin 2012. de a “nézés” által elkövetett bűnöket nem tünteti fel.

26 Valamint az is fontos szempont, hogy a városisten elhagyta a várost. Michalowski, Piotr: *The Lament over Sumer and Ur*. Winona Lake 1989: 85. „Inanna abandons Uruk and thus it can be taken by the enemy. Then, the Gipar is plundered and the main priest taken away.”

27 Van der Toorn, K: *Sin and Sanction in Israel and Mesopotamia. A Comparative Study*. Assen 1985: 21-23. Az ókori Közel-Keleten a királyi udvarban és ennek mintájára a templomokban a megfelelő viselkedési szabályok nem betartása bűn.

28 Zólyomi Gábor: Variation in the Sumerian Multiword Expression *igi bar* in the Old Babylonian period. In: *Analyzing Literary Sumerian. Corpus Based Approaches*, Ed. J. Ebeling, G. Cunningham. London 2007: 322. lokativ esettel a jelentése „belenéz, leellenőriz”.

29 Zólyomi 2007: 322.

30 Lambert, Wilfred G: Dingir šà.dib.ba Incantations. *Journal of Near Eastern Studies* 33 (1974): 282. 140-143. sor.

31 Sallaberger, Walter: *Der kultische Kalender der Ur III-Zeit, 1*. Berlin, New York 1993: 192. 913. jegyzet: „...als behälter kostbarer Tontalfeln wird dub-šen auch besondere Kultgeräte erhalten haben. Nach LSUr 442 liegt dub-šen ..., verborgen in der Zella Nannas.“

Sírató Sumer és Ur felett 2.2.3 Segment G

442. dub-šen kug lu₂ igi nu-bar-re-dam erim₂-e igi i-ni-in-bar
A szent kincses dobozba, amit senki sem láthat, az ellenség be-
lenézett.

Sírató Sumer és Ur felett ETCSL 2.2.3 Segment G

451. a-a ugu-ĝu₁₀ en₃-tukum-še₃ niĝ₂-kas₇-ĝu₁₀ igi erim₂ mu-e-
du₈ en₃-tukum-še₃ SAR
Apám, meddig nézi az ellenség a számláimat, meddig ...

A rend pedig akkor tér vissza, amikor az uralkodó helyreállítja a rítusokat.³²

Sírató Nibru felett ETCSL 2.2.4 Segment K

167. ĝarza kur₂-re ib₂-suĥ₃-a šu ĥul / bi₂\-[ib₂-dug₄-ga-am₃]
168. me ib₂-bir-a-bi ki-bi-še₃ in-ĝar-ra-am₃
169. šu-luĥ erim₂-e šu bi₂-in-la₂-a-ba
A megváltoztatott, felkavart rítusokat visszaállította, a helyéről
szétszórt isteni erőt visszahelyezte, a tisztítórítusokat, amelye-
ket az ellenség megszüntetett.

Sírató Nibru felett ETCSL 2.2.4 Segment T

299. me erim₂-e šu ĥul bi₂-in-dug₄-ga si in-na-an-sa₂-am₃
Rendbe tette neki az isteni erőt, amire az ellenség gonosz kezét
emelt.

A legtöbb példa arra vonatkozik, ahogy a gonoszt, az ellenséget egy isten,
vagy a király legyőzi. A leggyakrabban ez az isten Ninurta³³, utána Nergal³⁴,

32 *Sírató Nibru felett* ETCSL 2.2.4 K.169. sor.

33 ETCSL 1.6.2 *Ninurta hőstettei* 123., 288. sor; ETCSL 2.4.4.4 *Šu-Suen D himnusz* A.3., B.7. sor; ETCSL 2.5.4.15 *Išme-Dagan O himnusz* 27., 33., 51. sor; ETCSL 2.5.5.4 *Lipit-Eštar D himnusz* 46-47. sor; ETCSL 2.5.6.1 *Ur-Ninurta A himnusz* 61. sor; ETCSL 2.5.7.1 *Būr-Su-en A himnusz* 31. sor; ETCSL 2.8.3.5 *Samsu-iluna E himnusz* 33. sor; ETCSL 4.27.03 *Ninurta C himnusz* 69. sor.

34 ETCSL 2.5.2.1 *Šu-ilišu A himnusz* A.3., B.7., H. 39. sor.

de lehet Meslamtae'a és Lugalera³⁵, Ningublaga³⁶, Ninisina³⁷/Inana³⁸, Nuska³⁹, Ninazu⁴⁰, Zababa⁴¹, Enlil szekerének igája⁴² (ami esetleg metonímia, azaz Enlil a szekerével), bikák⁴³ (trón dekorációján). A királyok közül Ur-Namma (Kr.e. 2112 – 2095)⁴⁴ harcol ellenük, és valószínűleg Išbi-Erra (Kr.e. 2017 – 1985)⁴⁵ (a szöveg töredékesen maradt meg). A gonosz igen gyakori konfliktusa Ninurtával talán magyarázható Ninurta mitológikus szövegeivel, amelyekben a hegyek ellen harcol.⁴⁶ Mivel a hegyek és az ellenség szoros asszociációban állnak egymással, nem meglepő, hogy miért éppen Ninurta szerepel a szövegek többségében.

A fő szempont azonban az, hogy harcos isteneket állítsanak a gonoszszal (ellenséggel) szemben, ha csatában kell szembeszállni vele. A második isten, akit szintén a gonosz legyőzőjeként emlegetnek, Nergal.⁴⁷ Nergalt Ninurtától a képi ábrázolásaikon nehéz megkülönböztetni, ugyanis szinte ugyanolyanok,⁴⁸ tehát a két isten szövegekben való hasonló megjelenítése az ábrázolásokon is nyomon követhető.⁴⁹ Részben ugyanezért lesz a gonosz le-

35 ETCSL 2.4.5.2 *Ibbi-Suen B himnusz* A.55. sor.

36 ETCSL 2.5.3.3 *Iddin-Dagan C himnusz* A.A 1., A.D 24 sor.

37 ETCSL 2.5.3.4 *Iddin-Dagan D himnusz* 4., 11., 14. sor.

38 ETCSL 2.5.4.11 *Išme-Dagan K himnusz* 11. sor.

39 ETCSL 2.29.1 *Nuska A himnusz* D.7. sor.

40 ETCSL 4.80.1 *Templom himnuszok* 435., 439., 442. sor.

41 ETCSL 4.80.1 *Templom himnuszok* 452. sor.

42 ETCSL 2.5.4.09 *Išme-Dagan és Enlil szekere* A.20. sor.

43 ETCSL 2.6.6.5 *Sîn-iddinam E himnusz* 75-76. sor.

44 ETCSL 2.4.1.6 *Ur-Namma F himnusz* 34. sor.

45 ETCSL 2.5.1.2 *Išbi-Erra és Kindattu* B.C.4.sor.

46 Streck, Michael P.: Ninurta/Ninġirsu. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Berlin 2000: 517.

47 Von Weiher, Egbert: *Der Babylonische Gott Nergal*. Kevelaer 1971: 70ff. Nergal, mint harcos isten.

48 Braun-Holzinger, Eva A.: *Altbabylonische Götter und Ihre Symbole. Baghdader Mitteilungen*, 27 (1996): 307. „Nergal und Ninurta sind hier in einem Kapitel zusammengefaßt, da ihre Ikonographie und ihre Symbole in altbabylonischer Zeit kaum zu trennen sind.“

49 Példák az ábrázolásokról: Braun-Holzinger 1996: 310-316.

győzője Meslamtae'a is,⁵⁰ akit ráadásul azonosítottak Nergallal.⁵¹

Olyan példák is vannak, amelyekben egy király kezébe vezeti az isten az ellenséget, tehát a király győzelme felettük az istenek kegyelméből és segítségével megy végbe. Ezekben a példákban viszont az erim₂-ĝal₂ található possessiv suffixummal, amely a királyra vonatkozik.⁵²

Ima Samsu-ilunáért (Samsu-iluna E) ETCSL 2.8.3.5

33. sipad kalag-ga hul-ĝal₂ erim₂ gaz-gaz^{ka-e-és}

34. iri gu₂ du₃-a-zu zar-gin₇ ha-ra-ab-sal-e

35. erim₂-ĝal₂-zu šu-zu-še₃ ħe₂-bi₂-ib-si-si

(Ninurta) az erős pásztor, a rosszat és a gonoszt lemészárolja,

A téged semmibe vevő városokat vesse halomba neked,

Az ellenségeid a kezedbe vezesse!

A következő példában Sîn-iddinam larsai uralkodó (Kr.e. 1849 – 1843) Iškur trónját készítette el. Iškur sokszor jelenhet meg olyan istenként, aki az ellenséget legyőzi,⁵³ a két bika a trónján az állataiként (szimbóluma) utalhat arra, hogy az isten harcol a király ellenfeleivel az állatai által.

Sîn-iddinam és Iškur (Sîn-iddinam E) ETCSL 2.6.6.5

75. 2 am gal ki aš-/te \

76. erim₂ lugal-la du₇-/de₃ \

77. zid-da gab₂-/bu\-[bi]

A két nagy vadbika a trónon,

Amelyek a király ellenségét fellökik,

Jobbról és balról...

50 Braun-Holzinger 1996: 307-308: „Während der neusumerischen Zeit wurde Meslamtae'a, die sumerische Erscheinungsform des Unterweltgottes, als kriegische Gottheit dargestellt...”

51 Von Weiher 1971: 7: “Ganz offensichtlich warden hier Nergal und Meslamtae'a gleichgesetzt.”; van Dijk, J. J. A.: *Sumerische Götterlieder*, 2. Heidelberg 1960: 21.

52 Egy másik, istennel és uralkodóval királyfeliratból: Warad-Sînnek Zababa segít, aki szintén harcos isten. Frayne 1990: 248. Warad-Sîn E4.2.13.24 15-18. sor: mu ki-šu-il₂-la-ga₂ mu-un-us₂-en erim₂-ĝal₂-ĝa₂ šu-ĝu₁₀-uš bi₂-in-si-a „Mivel (Zababa) az imahelyemen (figyelemmel) kísért, hogy az ellenségem a kezembe vezeti”.

53 Schwemer, Daniel: *Die Wettergottgestalten Mesopotamiens und Nordsyriens im Zeitalter der Keilschriftkulturen. Materialien und Studien nach den schriftlichen Quellen*. Wiesbaden 2001: 416ff.

A sumer szövegek egy bizonyos készlettel rendelkeznek azoknak a jelene-
teknek leírásához, amikor egy isten legyőzi az ellenséget. Mivel többnyire
ugyanazokat a fordulatokat használják, toposzoknak tekinthetők,⁵⁴ de kivé-
teles fordulatok is találhatóak.

Az egyik készlet arra vonatkozik, hogy milyen módon győzik le a gonoszt,
de általában az is állandó, hogy milyen az a karakter, aki győz a gonosz felett.

A gonoszt vagy az ellenséget tehát le lehet győzni fegyverrel, ami általá-
ban buzogány. A gonosznak csapdát lehet állítani, mérget köpni rá, halomba
dobni (a hullákat), kitépni a gyökerét, eltaposni, fellökni, hálóba vetni. Egy-
szer fordul elő, hogy tüzet vet rá Nuska isten. Szintén egyszer jelenik meg,
hogy Ninazu istennek, mint oroszlánnak a karmairól lóg az ellenség, és az is,
hogy a vérüket a föld felissza. Aki legyőzi, azt leggyakrabban dühös vihar-
ként, oroszlánnaként jellemzik.

Az istenek azon ábrázolása, hogy fegyverrel verik le az ellenséget, szim-
bolikus jelentőségű. A fegyverek között a prototipikus fegyver a buzogány,⁵⁵
és az isteni fegyvertár része.⁵⁶ A jelenet a szimbolikusságát annak köszönheti,
hogy a buzogány valószínűleg sosem volt ténylegesen „használt fegyver, ha-
nem a fegyverek és a hatalom szimbóluma...”.⁵⁷ A jelenetek ezért általános-
ságban is megfogalmazhatóak, hogy az istenség legyőzi *a gonoszt* (többnyi-
re az istenekhez írt himnuszokban). Ez egy általánosságban megfogalmazott
aspektusnak tűnhet, nem konkrét szereplőkkel (a győztes istent leszámítva).
Sokszor azonban pontosan tudni lehet, hogy kik voltak a gonosz ellenségek
(például királyfeliratokban).⁵⁸

54 Black, Jeremy: *Reading Sumerian Poetry*. New York 1998: 124.

55 Salonen, Erkki: *Die Waffen der alten Mesopotamier. Eine lexikalische und kulturgeschichtliche Untersuchung*. Helsinki 1965: 156. „šita₂ kommt in älteren Zeiten oft im Sinne einer Keule vor. Die Keule scheint eine der gewöhnlichsten Waffen gewesen zu sein, weshalb es natürlich ist, dass das Wort, das 'Waffe' bedeutet, sich auf die Keule bezieht.”

56 Salonen 1965: 73. „*miṭṭu* wird auch als eine Götterwaffe angetroffen”

57 Gibson, McGuire: *The Mace, the Axe and the Dagger in Ancient Mesopotamia* (Master's Dissertation University of Chicago) 1964: 181. „the mace (subsumed under GIŠ.TU-KUL) was not generally used as a weapon by men in any period considered (Protoliterate to Neo-Babylonian times), but was a symbol of weapons and power... The mace was, then, a symbol of sanctioned use of power.”

58 Dorothea Sitzler szerint nem absztrakt probléma a gonosz, bár az elemzett műveiben (Vorwurfgedichten) a hul szó szerepel - *Vorwurf gegen Gott. Ein religiöses Motiv im Alten Orient (Ägypten und Mesopotamien)* Wiesbaden 1995: 196. „Das »Böse« ist in den Vorwurf-

A fegyver sumerül $iš\check{s}ita_2$, $\check{s}itukul$, $udug_2$ $maḥ$, mi -/ tum . Jerrold Cooper felvetette, hogy nem lehet tudni, hogy „ugyanaz a fegyver, vagy más fegyverekről” van szó ezek esetében.⁵⁹ Más jelzővel és istennel is előfordulhatnak, és királyfeliratban is.⁶⁰

Ninurta hőstettei: šir-sud (?) Ninurtához ETCSL 1.6.2.

123. ^{d} nin-urta lugal $\check{s}i\check{s}ita_2$ an-na erim₂-še₃ ŠID nu-ru-gu₂
Ninurta, király, az égi fegyver X ellenállhatatlan az ellenségnek

Adab Nergalhoz Šu-ilīšuért (Šu-ilīšu A) ETCSL 2.5.2.1 Segment A

3. en igi huš il₂-la-ni uḡ₃ lu-a sig₁₀-ge erim₂ X $\check{s}i\check{s}itukul$? du₈?
Dühösen néző úr, sok embert leverő, a gonoszat a fegyverrel (?)

Tigi (?) Ninurtához Išme-Daganért (Išme-Dagan O) ETCSL

2.5.4.15 Segment B.D

27. $udug_2$ $maḥ$ -a-ni / erim₂? \ [...]
A nagy fegyvere az ellenséget...

Tigi (?) Ninurtához Išme-Daganért (Išme-Dagan O) ETCSL

2.5.4.15 Segment C

51. mi -/ tum ? \ [...]-e erim₂ [...]
A buzogány ... az ellenséget

A következő példa ugyan királyfeliratból van, de az a'ankar fegyvert írja le, amely Enlil istentől származik, és a hangja betölti a lázadó országokat. Az azt követő forrásrészlet ugyanerről szól, hogy a lázadó országokat a hangja betölti, viszont nem egy fegyveré, hanem Ur-Namma uralkodóé (Kr.e. 2112 – 2095). Az első példában nem a NE.RU szerepel, hanem a ki-bal (lázádo or-

---

dichtungen nicht als abstraktes Problem oder überweltliche Kraft beschreiben, sondern steht immer im Bezug zum menschlichen Leben und seinem Verlauf.“; így a királyfeliratokban tudni lehet, hogy a gonosz (erim₂) egy konkrét ellenség, vagy lázadó csoport. Pl. Frayne 1990: 266. Kudur-Mabuk E4.2.13a 1-3. sor. me -dim₂ $\check{s}i$ -li₂-eš₄-tar₂ lu₂ maš-kan₂-ŠABRA^{ki} lu₂ erim₂ larsa^{ki}-ma „Šilli-Eštar ábrázolása, Maškanšāpirból, Larsa ellensége”.

59 Cooper, Jerrold: *The Return of Ninurta to Nippur*. Roma 1978: 155.

60 Frayne 307. Rīm-Sîn E4.2.14.2005. 1-6. sor. ^{d} nergal en mah usu ni₂-gur₃ šita₂ huš-a za₃-kešda₂ pirig šu zi-ga u₃-na gub-ba erim₂-še₃ gug-sar-ak lugal-a-ni-ir „Nergalnak, a hatalommal és erővel rendelkező úrnak, a šita-fegyvere az oldalára akasztva, oroszlán felemelt manccsal támadásra készen, az ellenségnek csapás, az ő urának...”

szág), viszont a két példa mutatja, hogy az egyes elemek variálhatók a sumer irodalomban, de a kontextus és a kép nagyjából ugyanaz (ellenséges országot betölti a hangja, és győzni fog).

Šū-Sîn E3/2.1.4.3.⁶¹

Col. i

27. a₂-an-kar₂

28. a₂ me₃

29. a₂ nam-ur-saĝ₂-ĝa₂

30. niĝ₂-me-lam₂-bi

31. an-ne₂ us₂-sa

32. za-pa-aĝ₂-bi

33. ki-bal-a dul₉-dul₉-la

Az a'ankara-fegyver, a csata ereje, a hősiesség ereje, a ragyogása az égig ér, a hangja betölti a lázadó országokat.

Šir-namšub Nannához Ur-Nammáért (Ur-Namma F) ETCSL

2.4.1.6

34. za-pa-aĝ₂-ĝa₂-ni-še₃ kur erim₂-ma bi₂-in-ĝar

A hangja betölti az ellenséges országokat

Az ellenség legyőzésének leírását lehet azzal is kezdeni, hogy az istenség előbb eléri az ellenséget, megközelíti, és utána következik a jelenet, hogy mi történik vele.

Ninurta hőstettei: šir-sud (?) Ninurtához ETCSL 1.6.2.

288. ^dnin-urta erim₂-e mu-ni-in-dib AB.ĜAR-gin₇ mu-un-si

Ninurta az ellenség elé vonult, és befedte/leterítette, mint

AB.ĜAR

Inana istennő is a teĝ₃ igével vonult az Ebih-hegy felé, amelyet le is győzött,⁶² de ez nem csak harci kontextusban fordulhat elő.⁶³

61 Frayne, Douglas: *Ur III Period. 2112-2004 BC.* Toronto 1997: 302.

62 *Inana és Ebih* ETCSL 1.3.2 31-32.sor. ^dinana-me-en kur-re te-a-me-en ni₂-bi na-ma-ra-ab-ak ħur-saĝ ebiĥ^{ki}-ke₄ te-a-me-en ni₂-bi na-ma-ra-ab-ak „Én, Inana a hegyet elértem, ami félelmet nem mutatott felém, az Ebiĥ-hegyet elértem, ami félelmet nem mutatott felém.”

63 *Enlil és Sud* ETCSL 1.2.2 14. sor. mu-un-na-te šaĝ₄ ħul₂-la dirig-na inim mu-un-da-

Išbi-Erra és Kindattu (Išbi-Erra B) ETCSL 2.5.1.2. Segment B.C

4. / muš\-gin₇ uš₇ ze₂ guru₅-a-ni erim₂-ma im-mi-in-te

Mint mérget és epét tartó kígyó közelítette meg az ellenséget...

A következő forrásrészletek erős toposzok. Az ellenség eltaposása általános toposz, más megnevezéssel illetett gonosztevőkre is (például lu₂ i-^dutu) vonatkozhat.⁶⁴

Templom himnuszok ETCSL 4.80.1

435. nu-še-ga u₁₈-lu dul-u₃ erim₂-e ġiri₃ saga₁₁ ¹di

(Ninazu isten), az engedetlen elborító deli szél, az ellenségen taposó

Adab Ninurtához Būr-Suenért (Būr-Suen A)

ETCSL 2.5.7.1 Segment C

31. ^dnin-urta ud sumur me₃-a erim₂-e ġiri₃ saga₁₁ di

Ninurta, dühös vihar a csatában, az ellenségen taposó

Az is gyakori toposz, hogy az ellenség gyökerét kitépik.

Adab Ninurtához Lipit-Eštarért (Lipit-Eštar D)

ETCSL 2.5.5.4 Segment H

46. en a-ma-ru maḥ suḥuš erim₂-ma bur₁₂-re

47. ^dnin-urta en a-ma-ru maḥ suḥuš erim₂-<ma > bur₁₂-re

48. nun ^dli-pi₂-it-eš₄-tar₂-ra ^{ġis}tukul ḥul-du-ni

49. gi-/gin₇ \ ša₅-ša₅ šu maḥ-a-ni si-bi₂-/ib₂ \

Úr, hatalmas vízözön, az ellenség gyökerét kitépi,

Ninurta, hatalmas vízözön, az ellenség gyökerét kitépi,

Lipit-Eštar hercegnek a fegyvert - hogy az ellenséget

Mint nádat levágja - a hatalmas kezébe adja.

A megölt ellenséget pedig halomba dobják. A legtöbbször a za-re-eš – sal kifejezéssel, de a hullákat is fel lehet halmazni (ad₆ ġar).⁶⁵ Ez a kifejezés is sze-

bal-e „Megközelítette őt, szívében túlcserélő boldogsággal beszélgetni kezdtek.”

64 *Ur-Namma C* ETCSL 2.4.1.3 35. sor. ni₂-zuḥ lu₂ i-^dutu-ka gu₂-ba ġiri₃ bi₂-gub „a tolvaj és a peres nyakára helyezte lábát”.

65 *Himnusz Inanához Išme-Daganért (Išme-Dagan K)* ETCSL 2.5.4.11 11. sor. uš₂ erim₂-ma a-gin₇ ki-e na₈-na₈ ad₆ ¹bi ġar-ġar-e „az ellenség vérének vízként igya a föld, a hullákat

repelhet a NE.RU valamely képzett formájával, néhol ezért úgy tűnhet, hogy a NE.RU képzett formáit csak a választékosság kedvéért használják esetenként, főleg, amikor több soron keresztül emlegetik a gonoszokat.⁶⁶

**Šir-namgala Mešlamta-eához és Lugal-erához Ibbi-Suenért
(Ibbi-Suen B) ETCSL 2.4.5.2 Segment A.G**

55. [X X] tar-re erim₂ zar-re-eš i₃-sal-le

Halomba dobja az ellenséget

Az ellenséget csapdába is lehet ejteni. Az eddig vizsgált példákban lehet templom, amelyet csapdaként jelenítenek meg (Nungal temploma), vagy a Templom himnuszokban Ninazu isten. Enlil is sokszor látható a csapdaállító isten szerepében, amely a harcias aspektusoknak azon vonását jeleníti meg, amikor az isten „szándékoltan, előre tervezve” és a „tervei szerint” végez az ellenséggel, az ellenség tehetetlen vele szemben.⁶⁷

Bizonyos példákban a börtönt jeleníti meg a csapda, de az olyan ellenség, akinél megjegyzik, hogy nem tud elmenekülni, hadifogoly is lehet. A hadifoglyok már az Uruk kortól kezdve megjelennek az ábrázolásokon.⁶⁸ Az ábrázolásokon úgy tűnhet, ki fogják őket végezni,⁶⁹ viszont a hadifoglyokat dolgoztatták is.⁷⁰

---

felhalmozza”.

66 *Ima Samsu-ilunáért* (Samsu-iluna E) ETCSL 2.8.3.5 33-35. sor: sipad kalag-ga ħul-ġal₂ erim₂ gaz-gaz^{ka-e-eš} iri gu₂ du₃-a-zu zar-ġin₇ ħa-ra-ab-sal-e erim₂-ġal₂-zu šu-zu-še₃ ħe₂-bi₂-ib-si-si. “(Ninurta), erős pásztor, lemészárolja a rosszat és a gonoszat, A téged semmibe vevő városokat vesse halomba neked, Az ellenséged a kezedbe vezesse!”

67 Black, Jeremy: *The Imagery of Birds in Sumerian Poetry*. In: *Mesopotamian Poetic Language: Sumerian and Akkadian*. Ed. Marianne E. Vogelzang, Herman L. J. Vanstiphout. Groningen 1996: 26. Enlil mint madarász, „The image of catching birds in a net occurs especially in one extended topos in balaġ songs and is used to convey a mystical reflection on the god’s violent power.” Továbbá „... the god Enlil is the fowler, a skilled huntsman who has made deliberate, careful preparations for his prey. This implies anything but violence; rather the god’s deep and impenetrable mind...”

68 Brandes, M. A.: *Siegelabrollungen aus den archaischen Bauchichten in Uruk-Warka, II* (Freiburger Altorientalische Studien, 3), Stuttgart 1979. Tafel 1-13.

69 Brandes 1979. például W 10 952r; vagy szövegben a III uri dinasztia uralkodója Šū-Sin zsákmányba ejti a lázadókat, és letelepíti őket. Frayne 1997: 298. E3/2.1.4.1. col. iv 34. sor: sag-erim₂-ġal₂ jelzőt alkalmazva rájuk.

70 Klengel, Horst: *Kriegsgefangene*. In: *Reallexikon der Assyriologie* 6, Berlin 1981: 244ff.

Itt a Nungal himnuszban viszont börtön:

Himnusz Nungalhoz (Nungal A) ETCSL 4.28.1

5. e₂ ġiš^{ġiš}es₂-ad erim₂-du-še₃ nu₂-a ħul-ġal₂-la su dub₂-bu
 Ház, az ellenségnek állított csapda, a gonosz húsát remegtető
 32. e₂ gal ġiš-bur₂ erim₂-še₃ nu₂-a kalam-e na de₅ šum₂-mu
 Nagy ház, a gonosznak állított csapda, az országot megtisztítja⁷¹

Hálóval is el lehet fogni az ellenséget, illetve az ellenséget úgy kapják el, hogy nem tud elmenekülni (nu-e₃). (Ez a jelenet is vonatkozhat templomra egy Amar-Suen királyfeliratban, de a lu₂-NE.RU szóval.)⁷² Hammurapi (Kr.e. 1792 – 1750) egyik epithetonja a sa-par₃ lu₂-erim₂-še₃ la₂-a,⁷³ háló, amely az ellenségre kiterjed, tehát alapvető elem a királyi ideológiában ez a kép is.

Az első példa a Templom himnuszokból Ninazu istent írja le, a második Nungal istennő templomát.

Templom himnuszok ETCSL 4.80.

442. sa-par₃ uġ₃ daġal-la erim₂ šu-na nu-e₃
 Az összes ember hálója, a gonosz a kezéből ne meneküljön

Himnusz Nungalhoz (Nungal A) ETCSL 4.28.1

7. e₂ zid-du erim₂-du igi ġal₂ ħul šu-bi nu-e₃
 Ház, a jót és a rosszat szemmel tartja, a gonosz nem tud elmenekülni a kezéből
 26. a₂-bi erim₂-du la-ba-ra-e₃ erim₂ al-ur₃-ur₃-re
 A karjai közül a gonosz nem tud kiszabadulni, bezárja a gonoszat.

A gonosz elfogására vonatkozó példák utalhatnak az ellenségre hadi kontextusban, de inkább a bűnözők elfogására és a börtönökre lehet itt gondolni.

71 Walther Sallaberger: The Sumerian verb na de5 (-g) “to clear”. In: “An Experienced Scribe Who Neglects Nothing”. Ancient Near Eastern Studies in Honor of Jacob Klein Eds. Y. Sefati et al., 229–253. Bethesda Maryland 2005.

72 Frayne 1997: 254. Amar-Suen E 3/2.1.3.9. 19-25. dub-la₂-mah e₂-u₆-di-kalam-ma ki-di-ku₃-da-ni sa-bar-a-ni lu₂ NE.RU ^damar-^dsuen-ke₄ nu-e₃ “Dublamah (kapuház), az E-u₆-di-kalam-ma (“Templom, az ország csodája”) a bírósága, a hálója, amelyből Amar-Suen ellenségei nem menekülnek.”

73 Seux, M.-J.: *Épithètes royales akkadiennes et sumériennes*. Paris 1967: 440.

A kaloda vagy az iga is gyakori toposz, és sok más szövegben előfordul az ellenséggel, vagy a gonosszal (nem csak a NE.RU hanem a hul 'gonosz' szónál is használható.)⁷⁴

Išme-Dagan és Enlil szekere, tigi Enlilhez (Išme-Dagan I)

ETCSL 2.5.4.09 Segment A

14. / $\text{giš}\backslash\text{erin}_2\text{-zu-ta } \text{giš}\text{rab}_3\text{ maḥ-zu nu-e}_3\text{ erim}_2\text{ šu ri-ri-me-en}$
Az igádból, a nagy kalodád, nincs menekvés, az ellenségre ráteszi kezét

A sal „elgyengít” ige (a következő példában) más szövegben is előfordul harc kontextusában, csak nem a NE.RU szóval, hanem a kur ‘idegen országgal’.⁷⁵

Templom himnuszok ETCSL 4.80.1

452. zid-da-zu kur dub₂-bu gab₂-bu-zu erim₂ sal-e
A jobbkezed (Zababa istené) megremegteti az idegen országokat, a balkezed az ellenséget gyengíti

Az eddig felsoroltakon kívül még többféle kifejezés használható arra, ha azt kell leírni, hogy valaki legyőzi az ellenséget. *Išme-Dagan és Enlil szekere c.* műben a gam ige (szó szerint azt jelenti, ’lehajol’) található, de Nergal templomát Rīm-Sîn királyfeliratában e₂-erim₂-haš-haš-nak nevezik.⁷⁶ Valószínűleg ez egy bevett formula az ellenség levágásának esetében, ha a templomnévben ez szerepel, (és királyfelirat szövegében is előfordul).⁷⁷

Išme-Dagan és Enlil szekere, tigi Enlilhez (Išme-Dagan I)

ETCSL 2.5.4.09 Segment A

20. [...]-ka-a sig₁₀-ga-zu [kur] / erim₂ \ gam-gam-e-me-en
Legyőzi az ellenséges országokat...

74 Például Meslamtae'a és Lugalera a bűnösökkel. Ibbi-Suen B ETCSL 2.4.5.2 Segment B.H. 4.sor; Ur-Ninurta A ETCSL 2.5.6.1 Segment B.24. sor; Ur-Ninurta az ellenséget; Ur-Ninurta-E ETCSL 2.5.6.5 34. sor; hul 'gonosz' szóval, Ur-Ninurta szava a gonoszt.

75 *Ninurta hőstettei* ETCSL 1.6.2 163. sor.

76 Frayne 1990: 277. Rīm-Sîn E4.2.14.5. 12. sor.

77 Frayne 1990: 220-221. Warad-Sîn E4.2.13.13. 30-31. sor.

A toposzok mellett olyan példák is vannak, amelyeknek nincs más párhuzama más szövegekben az ellenségre vonatkozólag, csak más kontextusban, (vagy egyáltalán semmilyen).

A NE.RU-val a jelenet, hogy a vérüket a föld szívja fel, Išme-Dagan K himnuszában fordul elő Inana istennővel. Más szövegben ilyen hasonlat nem ismert, de Nergal is megihatja az élőlények vérének mint sárkány.⁷⁸ Az *Inana és Šukaletuda* c. mítoszban Inana vérré változtatja a vizeket, és az embereknek azt kell meginniük,⁷⁹ valamint az Inana B himnuszban is.⁸⁰ (Ninurta és Nergal is feltöltheti a folyókat vérrel,⁸¹ ami a legyőzöttek vére lehet.)⁸²

Himnusz Inanához Išme-Daganért (Išme-Dagan K)

ETCSL 2.5.4.11

11. uš₂ erim₂-ma a-gin₇ ki-e na₈-na₈ ad₆¹-bi ĝar-ĝar-e
Az ellenség vérének mint vizet igya meg a föld, a hulláikat halmozza fel

A következő részletben Nuska isten égeti meg a gonoszokat. Nuska Enlil sukkal (nagyvezír) istene, ezért ez a megjelenítése szokatlan a nagyvezír funkciója miatt. A szimbóluma viszont a fény és a tűz,⁸³ így lehet, hogy ezzel asszociálva lett az ellenség megégetője.

Šir-gida Nuskához (Nuska A) ETCSL 4.29.1 Segment D

7. kalam du₆-ul-du₆-ul-e erim₂-e izi šum₂-mu ħul² ga-an-ze-er
ma₅-ma₅
Az országot befedi, az ellenségre tüzet vet, a rosszat megégeti lánggal

Ninisina istennő dühös tekintetét jellemzik olyannak, mint tűz. Más párhuzam nincs arra, hogy az „ellenség húsát mint tűz tépi fel”. A fegyverek viszont

78 Šu-ilišu A ETCSL 2.5.2.1. 16. sor.

79 ETCSL 1.3.3 133., 135., 172., 174. sor.

80 ETCSL 4.07.2 45. sor.

81 Volk 1995: 48. „Gleich Inanna wird auch Nergal und Ninurta die Fähigkeit zugeschrieben, Flüsse oder Wassergräben mit Blut zu füllen.“

82 Volk 1995: 49.

83 Braun-Holzinger 1996: 339. egy olyan ábrázolás van, amikor harcossal áll az isten előtt, dupla orozslánfejű buzogánnyal. VR 435

képesek lehetnek arra, hogy feltépjék a húst, tehát a kifejezés létezik, de ritka.⁸⁴

Šir-namerima (?) Iddin-Daganért (Iddin-Dagan D) ETCSL 2.5.3.4

4. ^dgibil₆-gin₇igi / huš il₂\-la-ni erim₂-ma su dar-dar-re
Mint tűz, a dühös tekintete az ellenség húsát feltépi

Šu-ilišu Nergal himnuszában Nergal elveri az ellenséget, és meg is átkozza. A lil₂-e sag₃-e rész viszont problémás. A várossiratókban többször is előfordul azzal a jelentéssel, hogy elhagyatottá vált (a város/templom),⁸⁵ az ellenség esetében azonban kérdéses marad, hogy pontosan mire utal.

Adab Nergalhoz Šu-ilišuért (Šu-ilišu A)

ETCSL 2.5.2.1 Segment B

7. ^dnergal erim₂ nam ku₅-ra₂-ni tum₉ u₈ tu₁₁ lil₂-e sag₃-ge
Nergal, az ellenséget, akit megátkozott, leveri (?), a levegőbe szétszórja

A következő részletek a gonoszt legyőző isten jellemzőit mutatják be. A gonosz vagy az ellenség ellen harcoló isten egy meghatározott karaktert jelenít meg, ez a karakter a harcias isten. Ezt úgy ábrázolhatják, hogy vad, dühös, félelmetes, fel van fegyverezve, vihar, oroszlán, sárkány, vadbika, függetlenül attól, hogy melyik isten. Sokszor egyszerre többet is feltüntetnek ezek közül, ezért a következő példákban nehéz elválasztva tárgyalni az egyes elemeket.⁸⁶

Az alább felsorolt példákban a huš szó szerepel, ami azt jelenti, hogy „dühös, vad”, viszont ez a viharral és az oroszlánnál is megtalálható (ld. további példák).

Adab Nergalhoz Šu-ilišuért (Šu-ilišu A)

ETCSL 2.5.2.1 Segment H

39. en kur gal-la niĝ₂ ul₄-le-eš-e ak u₃-ma huš erim₂ dub₂[?]-bu
Az alvilág ura, mindent sietve csinál, haragos győzelme leveri az ellenséget

84 ETCSL 1.6.2 63. sor.

85 Például *Sirató Nibru felett* ETCSL 2.2.4 Segment A 11. sor, E 104. Sor.; *Sirató Ur felett* ETCSL 2.2.2 Segment B 36. sor.

86 Például Martu A ETCSL 4.12.1 első húsz sora.

Himnusz Ninurtához (Ninurta C) ETCSL 4.27.03

68. [X] saĝ 50 / nir\-\ĝal₂ tu₁₁ -tu₁₁ kur gu₂-erim₂ nu-šub-bu

69. [piriĝ] sumur huš erim₂-ma ka an-ša-ša

70. ^dnin-urta piriĝ sumur huš erim₂-ma ka an-ša-ša

Az ötvenfejű [buzogány]... lecsap...

vad, dühös oroszlán, az ellenséget felülmúlja

Ninurta a vad, dühös oroszlán, az ellenséget felülmúlja

A vihart is jellemezhetik huš-ként, és a vihar ezekben az esetekben az istenség metaforája. Amikor az istenség viharként győzi le az ellenséget, az az isten „alaptulajdonságát” jeleníti meg, ami mint harcos istent jellemzi.⁸⁷ A példák itt himnuszokból vannak, és a gonoszt legyőző istenre vonatkoznak, ellenben a várossiratókban éppen az ellenséget is ábrázolhatják viharként.⁸⁸

Adab Ningublagához Iddin-Daganért (Iddin-Dagan C)

ETCSL 2.5.3.3 Segment A.A

/ en² \ ud sumur¹ huš / erim₂-ma \ X X X [...]

Úr, dühös vihar, az ellenséget ...

Adab Ningublagához Iddin-Daganért (Iddin-Dagan C)

ETCSL 2.5.3.3 Segment A.D

24. [X X sumur] huš erim₂-ma / lu₂ \ hul-\ĝal₂ / ud² \ [im]-X-e

... dühös vihar, az ellenséget, a rossz embert ... vihar...

Šir-namgala (?)Inanához Ur-Ninurtaért (Ur-Ninurta A)

ETCSL 2.5.6.1 Segment G

61. ^dnin-urta en ud huš erim₂-ma dumu šu ĝar gi₄-ĝu₁₀

62. ki me₃-ka ka-tab-zu he₂-a ĝiškim he₂-mu-e-ti₃-le

63. kur gu₂-erim₂ gu₂-bi-da [X]-zu zar-re-eš ha-ma-ab-sal-e

Ninurta, a dühös vihara az ellenségnek, a bosszút álló utód,

a csatában legyen a segítséged, a bizalmod legyen,

az ellenség országa... dobja halomba

87 Von Weiher 1971: 71. „...gegenüber den sumerischen Texten der altbabylonischen Zeit, wo man die Flut noch fast als eine „Eigenschaft“ Nergals verstehen konnte, in der späteren Zeit die „Flut“ als ein Werkzeug, als eine „Waffe“ in der Hand des Gottes betrachtet wurde.”

88 Cooper, Jerrold: *The Curse of Agade*. Baltimore 1983: 23.

Nungal himnusz (Nungal A) ETCSL 4.28.1

1. e₂ ud huš an ki uĝ₃ erim₂-še₃ du₇-du₇
 Ház, (amely) dühös vihar az égen és a földön, az ellenséges embereknek nekimegy

Adab Ninurtához Būr-Suenért (Būr-Suen A)**ETCSL 2.5.7.1 Segment C**

31. ^dnin-urta ud sumur me₃-a erim₂-e ĝiri₃ saga₁₁ di
 Ninurta, dühös vihar a csatában, az ellenségen taposó

Šir-namerima (?) Iddin-Daganért (Iddin-Dagan D)**ETCSL 2.5.3.4**

14. ud ka-bi-ta aĥ₆ su₃-su₃-su₃ / erim₂\-e uš₁₁ bal[?]
 Vihar, amelynek szájából méreg árad, az ellenségre mérget önt

A gonosz legyőzőjét gyakran hasonlítják oroszlánhoz. Az oroszlán Inanához és Istarhoz is köthető,⁸⁹ valamint az oroszlános kard és a dupla oroszlánfejes buzogány Nergal és Ninurta szimbóluma is a képi ábrázolásokon is.⁹⁰

Az első példában Ninisinát egyszerre nevezik viharnak és oroszlánnak. Egy újasszír csillagászati szövegben is (*Enūma Anu*) a vihar hangja (többek között) lehet olyan, mint az oroszláné.⁹¹

Másrészt az oroszlán általi halál a Gilgameš, Enkidu és az alvilág c. műben (ETCSL 1.8.1.4.) a rossz túlvilági sorsok közé tartozik, így az ellenségnek még inkább kellemetlen:

287A. /lu₂\ ur-mah-e gu₇-a [igi] /bi₂\-du₈-am₃
 287B. [a] šu-ĝu₁₀ a ĝiri₃-ĝu₁₀ /gig\-[ga]-/bi\ im-me
 Láttad azt, akit az oroszlán evett meg?
 Á, a kezem, á, a lábam fáj – mondta.

Šir-namerima (?) Iddin-Daganért (Iddin-Dagan D)**ETCSL 2.5.3.4**

11. ud gu₃ dub₂-dub₂ piriĝ šeg₁₂ gi₄-gi₄ erim₂-e gu₂ kud-da
 Ordító vihar, üvöltő oroszlán, az ellenség nyakát elvágta

89 Heimpel, Wolfgang: Löwe. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 7, Berlin 1987-1990: 84. királyok (pl. Šulgi) és istenek gyakori metaforája.

90 Braun-Holzinger 1996: 308. példák: 310-315.

91 Virolleaud, Charles: *L'Astrologie Chaldéenne. Texte cunéiforme*. Paris 1908. Adad XI 9.

Himnusz Ninurtához (Ninurta C) ETCSL 4.27.03

68. [X] saĝ 50 / nir\-\ĝal₂ tu₁₁-tu₁₁ kur gu₂-erim₂ nu-šub-bu

69. [piriĝ] sumur ħuš erim₂-ma ka-an-ša-ša

70. ^dnin-urta piriĝ sumur ħuš erim₂-ma ka an-ša-ša

az ötven fejű [buzogány]... lecsap...

vad, dühös oroszlán, az ellenséget felülmúlja

Ninurta a vad, dühös oroszlán, az ellenséget felülmúlja

Templom himnuszok ETCSL 4.80.1

439. e₂ nun-zu piriĝ gal erim₂ šu-bi-še₃ la₂-a

Ház, a herceged (Ninazu) nagy oroszlán, az ellenséget az ujjai-
ra akasztja

Kígyóként is megjelenhet az, aki legyőzi az ellenséget, de a legyőzött ellenség (NE.RU-du) hasonlata is lehet a kígyó.⁹² A mérég pedig egy korábbi példában is szerepelt már, csak a viharból áradt (Šir-namerima (?) *Iddin-Dagan-ért* (Iddin-Dagan D) ETCSL 2.5.3.4 14. sor).

Išbi-Erra és Kindattu (Išbi-Erra B) ETCSL 2.5.1.2 Segment B.C

4. / muš\-\gin₇ uš₇ ze₂ guru₅-a-ni erim₂-ma im-mi-in-te

Mint mérget és epét tartó kígyó közelítette meg az ellenséget

Összefoglalva, a NE.RU szó előfordulásai alapján az ókori Mezopotámiában (és elsősorban a második évezred elején) a gonoszról való elképzelésről annyit lehet megtudni, hogy ki hogyan győzi le, vagy bezárják, elítélik, esetleg gonoszat tesz a templomban. A fent ismertetett példákban a legyőzői között sosem szerepelt olyan isten, akinek a funkcióköre egyáltalán nem illik a jelenetnek, és a metaforahasználat is a témához illő módon lett megválasztva. Az ókori mezopotámiai világképéhez megfelelő reális jelenetekkel írják le a legyőzését, amelyek ugyan szimbolikus jelentőségű toposzok.

A példából így világosan látszik, hogy a hangsúly a legyőzőjén van, és annak nagyszerű képességein. Éppen ezért magáról a gonoszról nem találunk jellemzést a példákban, amennyiben csak a NE.RU közvetlen kontextusát vizsgáljuk. A gonosz lényege így nem kerül kifejtésre a sumer példák-

92 *Ur-Namma C* ETCSL 2.4.1.3. 36. sor 36. erim₂-du muš-gin₇ šu gid₂-gid₂-da šu im-dan-šū₂-šū₂. I clamp down on evildoers, who will be caught like snakes.

ban, de a szövegeknek (elsősorban a himnuszoknál), amelyekben előfordul a szó, nem is az a funkciójuk, hogy a NE.RU jellemzését adják. Csak az adott dicséret istenség epithetonjait, címeit, tulajdonságait kell felsorolni. Emiatt többnyire viszonyítási alapként funkcionálnak, a gonoszt/ellenséget legyőző isten/uralkodó legyőzendő tárgyai. Ez utóbbi vonatkozik arra is, amikor a büntetendő embereket jeleníti meg. A pontos részletezésükre nincs is szükség, általában véve a gonoszt kell legyőzni, vagy az általános gonoszság és a bármiféle ellenség mellett a gonoszság minden elképzelhető típusát.

Az viszont megállapítható a gonoszról, hogy embereket kell érteni alatta, akik az ország rendjét veszélyeztetik. Ez lehet idegen sereg ugyanúgy, mint bűnözők, zavart okozó emberek, akikkel szemben az uralkodó a himnuszokban az istenség segítségét reméli, a harcban és az igazságszolgáltatásban is.

Irodalomjegyzék

- Attinger, Pascal: L'Hymne à Nungal In: . *Literatur, Politik und Recht in Mesopotamien. Festschrift für Claus Wilcke*. Ed. Walther Sallaberger et al., 15-34. Wiesbaden 2003.
- Black, Jeremy: The Imagery of Birds in Sumerian Poetry In: *Mesopotamian Poetic Language: Sumerian and Akkadian* Ed. Marianne E. Vogelzang, Herman L. J. Vanstiphout, 23-46. Groningen 1996.
- Black, Jeremy. *Reading Sumerian Poetry*, New York 1998.
- Brandes, M. A.: *Siegelabrollungen aus den archaischen Bauchichten in Uruk-Warka, II*. Stuttgart 1979.
- Braun-Holzinger, Eva A.: Altbabylonische Götter und Ihre Symbole. *Baghdader Mitteilungen* 27 (1996): 235-359.
- Cooper, Jerrold: *The return of Ninurta to Nippur*. Roma 1978.
- Cooper, Jerrold: *The Curse of Agade*, Baltimore, London 1983.
- Edzard, Dietz O.: Hendursanga In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 4, 324-325. Berlin, New York 1972-1975.

- ETCSL = Black, J. A., G. Cunningham, J. Ebeling, E. Flückiger-Hawker, E. Robson, J. Taylor, G. Zólyomi, *The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>) Oxford, 1998-2006. Frayne, Douglas R. *Old Babylonian Period (2003-1595 BC)* (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, 4) Toronto, Buffalo, London 1990.
- Frayne, Douglas: *Ur III Period. 2112-2004 BC* (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods, 3/2), Toronto, Buffalo, London 1997.
- Heimpel, Wolfgang: Löwe In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 7, 80-85. Berlin, New York 1987-1990.
- Gibson, McGuire: *The Mace, the Axe and the Dagger in Ancient Mesopotamia* (Master's Dissertation University of Chicago), 1964.
- Klein, Jacob: *Three Šulgi Hymns. Sumerian Royal Hymns Glorifying King Šulgi of Ur* (Bar-Ilan Studies in Near Eastern Languages and Culture). Ramat-Gan 1981.
- Klengel, Horst: Kriegsgefangene In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 6, 243-246. Berlin, New York 1981.
- Krebernik, Manfred: Sonnengott A.I In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 12, 599-611. Berlin, New York 2011.
- Lambert, Wilfred G.: Dingir šà.dib.ba Incantations. *Journal of Near Eastern Studies* 33 (1974): 267-322.
- Lämmerhirt, Kai: *Wahrheit und Trug. Untersuchungen zur altorientalischen Begriffsgeschichte*, Münster 2010.
- Löhnert, Anne: Sünde A. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 13, 248-253. Berlin, New York 2012.
- Michalowski, Piotr: *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur*. Winona Lake 1989.
- Sallaberger, Walther: The Sumerian verb na de5(-g) "to clear". In: "An Experienced Scribe Who Neglects Nothing". *Ancient Near Eastern Studies in Honor of Jacob Klein* Eds. Y. Sefati et al., 229-253. Bethesda Maryland 2005.
- Salonen, Erkki: *Die Waffen der alten Mesopotamier. Eine lexikalische und kulturgeschichtliche Untersuchung* (Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica, 33), Helsinki 1965.

- Schramm, Wolfgang: *Bann, bann! Eine sumerisch-akkadische Beschwörungsserie* (Göttingen Arbeitshefte zur Altorientalischen Literatur, 2), Göttingen, 2001.
- Schwemer, Daniel: *Die Wettergottgestalten Mesopotamiens und Nordsyriens im Zeitalter der Keilschriftkulturen. Materialien und Studien nach den schriftlichen Quellen*, Wiesbaden 2001.
- Seux, M.-J.: *Épithètes royales akkadiennes et sumériennes*, Paris 1967.
- Sitzler, Dorothea: *Vorwurf gegen Gott. Ein religiöses Motiv im Alten Orient (Ägypten und Mesopotamien)* (Studies in Oriental Religions, 32), Wiesbaden 1995.
- Sjöberg, Åke: Nungal in the Ekur. *Archiv für Orientforschung* 24 (1973): 19-46.
- Streck, Michael P.: Ninurta/Ninġirsu. In: *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 9, 512-522. Berlin 2000.
- Van der Toorn, Karel: *Sin and Sanction in Israel and Mesopotamia. A Comparative Study* (Studia Semitica Neerlandica), Assen 1985.
- Van Dijk, Johannes J. A.: *Sumerische Götterlieder 2*, Heidelberg 1960.
- Virolleaud, Charles: *L'Astrologie Chaldéenne. Texte cunéiforme*. Paris 1908.
- Volk, Konrad: *Inanna und Šukaletuda. Zur historisch-politischen Deutung eines sumerischen Literaturwerkes* (SANTAG Arbeiten und Untersuchungen zur Keilschriftkunde, 3) Wiesbaden 1995.
- Zólyomi Gábor: Variation in the Sumerian Multiword Expression *igi bar* in the Old Babylonian period. In: *Analyzing Literary Sumerian. Corpus Based Approaches*, Ed. J. Ebeling, G. Cunningham, 316-350. London 2007.